

Олена Сироїд

DOI: 10.33608/0236-1477.2019.11.62-71
УДК 398.88:801.8](= 161.2)

ДУХОВНА ПІСНЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ (ПРОБЛЕМИ НАУКОВОЇ РЕЦЕПЦІЇ)

У статті окреслено самобутнє явище духовної пісні в українській усній традиції, визначено основні ознаки цієї групи поетично-музичних текстів, їх функціональне спрямування. Виокремлено деякі проблеми дослідження народного релігійного репертуару, насамперед особливості зв'язку духовного та світського пісенного епосу.

Ключові слова: духовна пісня, псалма, Божа пісня, функціонування, народний репертуар.

Olena Syroid. Spiritual Song in Ukrainian Folklore Milieu

The paper outlines the original phenomenon of a spiritual song in the Ukrainian oral tradition, determines characteristic features of these texts and their functions. Besides, the author focuses on some special research issues concerning the folklore religious repertoire, first of all, the specificity of the relationship between spiritual and secular epic songs.

The spiritual song in the Ukrainian oral tradition is a large group of poetical and musical works, united primarily by the religious Christian themes and endowed with the ability to acquire special spiritual meaning in the life of a believer, exercise an important function of satisfying his/her spiritual religious needs. Another defining feature of these songs is a lack of clear attachment to a certain rite, time, occasion. An episodic attachment of individual texts to the rite only reveals their multifunctionality, since, as a rule, the same work may be used in various rituals, appear in the repertoire of professional singers, and perform some other functions simultaneously. Essential for the differentiation of the spiritual song phenomenon in the folklore milieu is the fact of distinguishing this group of works and perceiving it as integrity by the bearers of tradition themselves until now. They use special folk concepts for its designation ('God's songs', 'psalms'). At the same time, this large stratum of folk repertoire is divided into two sub-groups, namely folklorized songs of book origin and those of folk origin. Thus, the phenomenon of a spiritual song in the Ukrainian oral tradition is characterized by a rich variety of texts in terms of character, time of emergence, nature, form, style, and genre features.

The practice of perception, recording, and comprehension of spiritual songs has developed certain concepts and approaches. The present paper offers an attempt to systematize the previous experience and distinguish the problems that were raised in the works by various researchers and remained topical, often lacking a proper resolution. Attention to the system of the research approaches gives a guideline to the author and forms a sense of the continuing tradition.

Keywords: spiritual song, 'psalma', God's song, functioning, folk repertoire.

Духовна пісня як явище складне й багатогранне об'єднує значну кількість творів різного походження, давності й функціонування. Ще в джерелах ХІХ ст. помітна диференціація двох видів духовних пісень: 1) книжні тексти – твори української писемної традиції, збережені в рукописних та друківаних пам'ятках, яким присвячено історичні, джерелознавчі, літературознавчі, музикознавчі студії, зокрема й видатних учених-україністів (однак треба зауважити, що книжні тексти привернули до себе увагу значно пізніше, ніж зразки народної духовної пісні); 2) пісні усної традиції, записані від кобзарів, лірників, старців, носіїв фольклору загалом. Це одна з найяскравіших і водночас найменш вивчених сторінок українського народного репертуару.

Поки немає спеціального дослідження, і тема не розроблена в теоретичному плані, актуальною видається потреба з'ясування специфіки таких текстів,

зосібна їх жанрових характеристик. Також ніхто не порушував питання, чи духовну пісню усної традиції (“псалму”, “Божу пісню”) вважати одним жанром, чи це радше сукупність жанрів, група творів, пов’язаних між собою передусім релігійною тематикою. На користь другого варіанту промовляє різне походження – книжне й фольклорне, а також те, що й серед самих народних текстів уже натрапляємо на значну різноманітність без сталих жанрових прикмет, стилістичної єдності тощо. Така особливість природи фольклорної релігійної пісні дає змогу виокремити підгрупи жанрів, близьких до необрядових (дум, історичних пісень, балад, ліричних пісень, коломийок, жартівливих пісень) та обрядових (колядок, щедрівок, похоронно-поминальних). До наведеного можна додати й повторюваність подібних явищ в історії української усної традиції. Тісне співіснування авторських трансформованих і фольклорних творів у межах певної тематики, що разом формують окремий цілісний пласт народного репертуару, зауважуємо на прикладі деяких видів ліричних пісень, історичних, зокрема стрілецьких і повстанських, а також коляд, похоронних пісень.

Про релігійні твори в репертуарі кобзарів, лірників, старців збереглося чимало відомостей у рукописних та друкованих джерелах. Духовна пісня була в тій сфері насамперед основою виховання молодих співців, їх “вступної програми” до професійної спільноти, а згодом, як свідчать переконливі статистичні підрахунки, основою виконавської праці у велелюдні свята й важкі будні. Однак найсуттєвішим здається її значний вплив на життя самих інтерпретаторів, на його духовне наповнення й формування релігійно-філософського світосприйняття. Органічність “псалом” виходила також із традиційних ритуалів кобзарсько-лірницьких братств, укладених на зразок діалогів у виразно християнському дусі. Ці та інші моменти дали підставу Катерині Грушевській зробити висновок про явно релігійний характер професійних об’єднань українських народних співців, їх “яскравий зв’язок” “з візантійсько-слов’янською церковною організацією” [11, 125].

Попри те сфера функціонування духовної пісні в українській усній традиції набагато ширша. Софія Грица, окреслюючи проблему взаємин “спеціального” й “загального” народнокультурних середовищ, зокрема на рівні репертуару, висловила думку про можливість переходу якоїсь частини творів від професійних виконавців до звичайних носіїв фольклору. Дослідниця припускала й імовірність “запозичень” деяких зразків “загального” середовища з подальшим їх “опрацюванням” у “спеціальному” [8, 90–94; 4, 117–123]. Сучасний польовий досвід підтверджує, що давні духовні пісні зберігаються в селянській пам’яті якраз у тих місцевостях, що могли свого часу перебувати під впливом лірницьких шкіл. Цікаві знахідки трапляються в більших, відоміших, придорожніх, приміських селах, тоді як у віддалених, глухих, малонаселених пунктах бракує навіть відомостей щодо такого матеріалу. Це підштовхує до здогадів про пісенні сліди народних професійних співців, які або свого часу значно доклалися до справи ознайомлення, зацікавлення, захоплення, запам’ятовування й переймання в ширших колах тої науки, котру пізнали в спеціальному колі, або просто активізували, підсилювали, зберігали інтерес до релігійного загальноспіваного репертуару вже самим своїм впливом, своєрідною формою християнського виховання, подекуди дієвішою від інших. Доводилося чути не раз зізнання духовних осіб, зокрема тих, які вже в молодому віці вступили в чернецтво, про важливу роль у їхньому релігійному розвитку саме тої народної традиційної християнської культури, глибше пізнаної в дитинстві. Філарет Колесса зворушливо згадував селянську родину свого батька, отця Михайла, особливо бабусю і її пісні “про св. Варвару, Олексія, або муки Христові” [16, XXVIII].

На основі свідчень записувачів і дослідників минулого та сучасності вимальовується картина поліфункціональності духовної пісні в селянському середовищі. Здебільшого її сприймали як універсальний супровід до різних людських станів та okazji, у будь-який час і момент, а особливо відповідний тоді, коли вже все інше не надавалося до співу, наприклад, у Великий піст. Духовна пісня відігравала важливу роль у позацерковних молитовних зібраннях (згадки й цікаві розповіді про такі зібрання зустрічаємо на сторінках польських видань [34, 4; 33, 96–105]). Матеріали цих джерел пов'язані насамперед із польським сільським середовищем, але в західноукраїнських селах також склалася подібна традиція релігійних позацерковних зустрічей, відгомони котрої цікаво спостерігати в сучасному духовному житті навіть і міських прицерковних спільнот, народна традиція яких потребує ще уважнішого вивчення. Співаючи духовні пісні, виконували певну роботу, звичайно таку, що не вимагала особливої пильності та великих фізичних зусиль, наприклад, ткали, пряли самостійно або гуртом (див.: [33, 146, 149]); такі моменти підтверджують і доповнюють матеріали сучасних польових досліджень на наших теренах. Відомі випадки використання “Божої пісні” як колискової (про заколисування дитини-сироти співом “Сирітки” доводилося чути на Турківщині відносно недавно), а водночас – практика проказування її тексту як молитви у складних ситуаціях чи у визначений період року. Ідеться про варіанти “Самарянки” з Ряшівщини такого призначення (див.: [33, 123–124, 133, 135–136, 156–157, 471, 479–480, 482]).

Окремо можна розглядати місце духовної пісні й книжного, і народного походження в календарній та родинній обрядовості. Чимало випадків, коли текст, пов'язаний своїм змістом, сюжетом із відповідним святом чи подією людського життя, або й не виказуючи такого прямого зв'язку, у певній місцевості входить у групу пісень конкретного обряду. Наприклад, серед похоронних часто зустрічаються пісні переважно авторського походження про смерть, швидкоплинність земного життя, людські гріхи, потребу покаяння. Привертають увагу відомості про спів на похоронах і поминках творів ширшої тематики. Зокрема, народна духовна пісня про боротьбу душі з тілом відома з репертуару народних професіоналів. Водночас Оскар Кольберґ записав її в селі Задвір'я (зараз Буського району Львівської області) десь у 1860 – 1880-ті роки, і цей запис потрапив до посмертно виданих матеріалів у підрозділ із колядами [32, 68–69]. 2007 р. вдалося натрапити на ту саму пісню в селі Поріччя Задвірне Городоцького району Львівської області, де була вже “споконвіків співана на похоронах”. Прикметним із такого погляду є також твір про Олексія, Чоловіка Божого: “Этотъ стихъ въ Черниговской губ. поется, какъ похоронная пѣсня, наравнѣ со стихомъ о грѣшной душѣ, расстающейся съ тѣломъ. Причиной этого, можетъ быть, служить то, что большая часть стиха посвящена изображенію смерти святого и плача надъ нимъ” [31, 40]. Іван Колесса згадує про спів “Сирітки” на поминках [35, 148–149; 2, 249–250], що також могла виконувати й функцію голосіння, як засвідчують сучасні записи з Рожнятівщини.

Серед пісенних зразків зимової та весняної обрядовості зустрічаємо фольклорні тексти на страсні мотиви. Іноді ці твори масштабні, з детально розробленими сюжетами, значно збагачені народним домислом. Яскравими прикладами можуть бути гуцульські, бойківські колядки, а також гаївки, перепелоньки та інші різновиди української великодньої пісенності, які ще понині живуть в усній традиції. Свого часу ці тексти вивчав Михайло Грушевський, порівнюючи з пам'ятками християнської писемності, насамперед апокрифічними [13, 162–176]. Факт міцної народної пам'яті про Страсті Христові не лише у Великий піст, а й в особливо веселі свята Різдва та

Воскресіння не викликає сумніву й вражає. Це явище виявляється також у залученні до виконання й необрядових духовних пісень фольклорного та книжного походження відповідної тематики, навіть із закріпленням їх у колядковому й щедрівковому репертуарі. Місія коляди чи щедрівки в окремих місцевостях випадала на досить поширений давній фольклорний шедевр про розмову грішної дівки з Богом [28, 43]. Посилений інтерес до твору засвідчує його функціонування також як “Калинівської” пісні [27, 9, 15–17; 23, 75].

З появою першого спеціального дослідження українських дум [14] у науковій літературі почалося обговорення однієї з найголовніших проблем комплексного вивчення цього жанру – його зв’язку з духовною піснею. Щоправда, П. Житецький акцентував передусім на книжних віршах та їх значенні для генези й формування думових текстів, чим викликав велику полеміку (див. [29] та ін.). Однак цей процес гострої критики та дискусій виявився продуктивним, бо спрямував думознавчі студії в русло, що привело не лише до переконливих результатів, а й до відкриття нових перспектив. Ф. Колессі вдалося довести фольклорне походження дум, також особливо на рівні музики зафіксувати тісні контакти між світськими та духовними творами лірницького й кобзарського репертуару. Між мелодіями дум учений “подає нарочно” кілька варіантів пісні про Правду (від лірника Антона Скоби з Полтавщини [19, 12; 17, 302] і кобзаря Гната Гончаренка з Харківщини [20, 15–16; 17, 521–522]) та інших “кілька характеристичних пісень з кобзарського і лірницького репертуару, щоби показати, як близько підходять вони до дум зворотами мельодії і мелізмами” [19, XL; 17, 64]: пісню про Багача й Лазаря зі збірника Порфирія Демуцького, яка “нагадує подекуди рецітацію Вересая” [24, 52–54; 19, XLI; 17, 65–66]; фрагмент наспіву “Сирітки”, узятий “з рукописного збірн. Ост. Нижанковського”, зі спостереженням про “зовсім подібні звороти мельодії <...> в рецітації Гришка” [19, XLI–XLII; 17, 66]. Наводячи ці зразки, Ф. Колесса висловлює міркування про їх “тісну, органічну звязь” із думами, що “сягає до самих основ <...> устрою” [19, XLIII; 17, 67].

У праці “Ритміка українських народних пісень” [21; 18, 21–233] Ф. Колесса робить цілий ряд важливих спостережень щодо духовних пісень та їх зв’язку з історичною астрофічною пісенною епікою: 1) “єсть між духовними піснями-псалмами, як звісно, і дуже старинні, що склали ся ще в дотатарській добі”, – зауважив учений, “признаючи за Житецьким залежність дум від псалмів” [21:LXXVI, 95; 18, 215]; 2) “в середній добі виступає ще яснійше звязь між лицарським епосом і релігійною піснею” [21:LXXI, 55; 18, 51]; 3) “формою підходять декотрі пісні лірницькі дуже близько до дум” [21:LXXI, 59; 18, 54]; 4) серед лірницьких пісень Ф. Колесса розрізняє: а) “книжні складаня, перероблені на народний лад” [21:LXXI, 59; 18, 54], б) “щиро-народні пісні” [21:LXXI, 59; 18, 54]; виокремлюючи ці дві підгрупи, дослідник додає до останньої ще деякі приклади, зокрема цікаву згадку про “Сирітку”: “Щиро-народною бодай в головній основі можна-б назвати <...> пісню про сирітку” [21:LXXI, 59; 18, 54].

У “Ритміці...” помітний значний інтерес Ф. Колесси до розвідки П. Житецького, глибше її прочитання й розуміння: “Однакож згадана студія Житецького не дає підстави до категоричного висновку <...> Житецький дуже влучно відмічає книжні впливи особливо в язиці і поетичнім стилю дум, та говорячи про спільність деяких мотивів в думах і віршах учений сей дуже обережно виражуєсь про залежність одних від других. Далеко більше звязи добачає Житецький між думами і народними піснями...” [21:LXXVI, 94–95; 18, 214]. Для переконливості подано цитату П. Житецького: “Як обяснити ту спільність в тоні і навіть в словесних образах меже думами і віршами? Трудно відповісти

на се питанє за недостачею хронологічних даних, що до походження сеї або другої думи, сеї або другої вірші. Можна догадуватись взаїмного впливу одних творів на другі, та не менше правдоподібне й се, що один спільний настрій був причиною тої згідности” [21:LXXVI, 95; 18, 214; 14, 124]. Цю думку П. Житецького про “поезію строгого козацького житя” [14, 25], споріднену з давнішим дружинним епосом, “у сфері обмеженій історичною і релігійно-моральною основою” [22:СХХХІ, 20], де яскраво проявилось прикметне для фольклору європейських народів прагнення до вищого, небуденного стилю вислову через використання засобів книжної мови [22:СХХХІ, 37], Ф. Колесса майстерно розгорнув у праці “Про ґенезу українських народних дум” [22].

При пильнішому прочитанні П. Житецького, рецензій його опонентів чи, навпаки, прихильників “книжної візії”, а також досліджень Ф. Колесси, можна зауважити одне конкретне явище, що його автор “Думок...” чи не вперше зафіксував, але, по суті, не зумів пояснити. Подаючи уривки віршованих текстів “Лазаря” й жебрачки, які справді своїм стилем і версифікаційною формою дуже нагадують думи, Житецький дійшов досить несподіваних висновків, не припускаючи, що ці зразки зовсім не мусять бути пов’язані зі шкільною писемністю, а можуть виходити з фольклорних поетичних джерел так само, як і “псалми козацькі”. Складається враження, що вказане місце з “Думок...” [14, 160–161] стало суперечливим моментом, спровокувавши бурхливу реакцію в наукових колах. Загалом в оцінці праці П. Житецького легко погодитися з Ф. Колесою: вона цілком відповідає своїй назві й далека від твердого та послідовного доведення певної теорії. Сучасники П. Житецького й дослідники наступних поколінь, критично сприймаючи його висновки, чомусь не намагалися застановитися над матеріалом, на основі якого вони були зроблені. Здається, що й Ф. Колесса більшого значення надавав зв’язкам “Лазаря” з євангельським сюжетом і пам’ятками християнської літератури, ніж фактові сильно виражених особливостей народного образотворення цієї духовної пісні, не менш “широ-народних”, ніж, скажімо, у “Сирітці”. Згодом М. Грушевський в “Історії української літератури” порівнював обидві псалми, зокрема ті їх частини, де йдеться про пекло: пригоди Багача з “Лазаря” й Мачухи із “Сирітки” тут змальовані в той самий спосіб (“Лютий кінець багача і його приглядання з пекла до раювання убогого Лазаря буквально повторюється в історії лютої мачухи (“Сирітка”)” [13, 269]). Загалом картини за своїм колоритом і окремими деталями достатньо близькі.

Інтерес до проблеми співіснування світської та духовної епіки в народному пісенному репертуарі простежується в багатьох працях Софії Грици. Ще наприкінці 1970-х років, вивчаючи зв’язок козацьких дум із давньоруськими уснопоетичними джерелами, дослідниця відважилася розглянути твір забороненої тоді релігійної тематики – знову ж таки псалму про Багача й Лазаря [5, 67–71; 8, 76–80; 4, 99–105], передусім її варіант із Центральної України, який опублікував П. Демуцький [24, 52–54], і вже виділив серед іншого Ф. Колесса [19, ХІІ; 17, 65–66]. С. Грица спостерегла архаїчні форми дієслів, анафоричні побудови, повторення, сталі епітети, типові для билин, також окремі моменти, що “образно і стилістично перегукуються” з козацькими поетичними епічними жанрами [5, 69; 8, 79; 4, 103]. На завершення аналізу подано музичний приклад запису П. Демуцького [5, 70; 8, 80; 4, 104]. Висновки С. Грици щодо цього зразка підтверджують раніше висловлені думки Ф. Колесси: “Варто порівняти варіант псалми <...> з попередньо наведеними рецитаціями дум <...>, щоб переконатись у спорідненості їх стилю...” [5, 71]. У наступних працях дослідниці натрапляємо й на інші цікаві приклади такого плану. До наукового

обігу вводяться порівняно пізні, з початку 1930-х років, записи Володимира Харкова з Валківського району Харківської області від носіїв народної епічної традиції. Знову зустрічаємо лірницький зразок “Лазаря” від Варіона Гончара [9, 118–119], “який в аналогічному ритмо-мелодичному модусі, що й псалми, виконував думи “Про Марусю Богуславку”, “Про трьох азовських братів”, “Про сестру і брата” [3, 47], “за манерою виконання подібні до решти рецитованих дум із вищеназваного територіального осередку – “Про удову і трьох синів” (рецитація Н. Колісника), “Про Олексія Поповича” (рецитація С. Веселого), “Про трьох братів озівських” (рецитація Н. Боклага)” [3, 48]. С. Грица розглядає також псалму “Про Архангела Михаїла”, зафіксовану з виконання Ївги Христенко [3, 47–48], що “репрезентує щодо поезики <...> таку саму модель, що й <...> дума “Про азовських братів” [3, 58]: риторична інвокація, гомейтелевтони, сталі епітети, дієслівні рими. Аналіз мелодії в інтерпретації співачки приводить до розгорнутих висновків: “Нерівноскладовий вільний вірш і астрофічний речитатив зазначеної псалми збігаються з формою вільного вірша та астрофічного речитативу дум і становлять ті самі інтонаційні формули <...>, що властиві всім харківським лірникам, які виконували думи “Про азовських братів”, “Про Марусю Богуславку”, “Про удову”, “Про Олексія Поповича”, “Про сестру і брата” [3, 58].

Записи С. Грици дум і псалм від Георгія Ткаченка 1980-х – 1990-х років лише підтвердили її попередні зауваги щодо вільного міжжанрового “перетікання” художніх виражальних засобів, насамперед музичних, у репертуарі народного професійного епічного співця: “Єдність мелодичних формул, інструментального супроводу, перегр між уступами в співі спостережено <...> в думках і псалмах, виконуваних київським бандуристом Г. Ткаченком, який ретельно зберігав давні традиції кобзарського співу. Хоч <...> чітко усвідомлював тематичний водорозділ поміж духовним і світським репертуаром, модус мислення співця спонтанно накладав свій відбиток на різні за змістом і жанрами виконувані твори” [10, 173], так що вони “усі разом за словесним і, зокрема, музичним стилем творять одне ціле, ніби масштабну думу” [6, 45; 7, 191], в основі якої “лежать ті ж мелодичні формули, які щоразу варіюються” [6, 45; 7, 191].

У дослідженнях С. Грици також помітний акцент на специфіці поширення народних назв світських та релігійних епічних творів. Дослідниця не раз згадує про характерне “злиття” дум і духовних пісень під одним поняттям – “псалми”, подаючи часом досить цікаві й переконливі докази такого явища. Прикладом тут може послужити цитування матеріалів польових студій В. Харкова на Харківщині: “На першому місці в лірників стоять псалми (до псалмів лірники причисляють і те, що ми звемо думами). Іноді їх відрізняють лірники терміном “притча” або “розказ”, але слово “дума” зовсім не вживається. Коли я запитав лірника, чи він знає псалми про Олексія, він сказав: “Їх є аж дві”, потім виявилось що одна про Олексія, Божого чоловіка, а друга про Олексія Поповича...” [3, 112].

Своєрідний лейтмотив праць С. Грици – це твердження про відображення думового стилю в духовних піснях, які функціонували передусім у Центральній, Східній Україні, тобто там, де розвивалася козацька епічна традиція, і де вона зберігалася в кобзарсько-лірницьких школах: “Експресивний речитатив, який розвинувся в творах великої епіки – думках, головним чином у центрально-східних районах України, поширився й на <...> псалми” [10, 173]; “Виконавці дум, у свідомості яких заковані принципи думової моделі, відкритої для імпровізації, переносять її на інші виконувані твори, зокрема й духовні псалми” [6, 45; 7, 191]. Водночас дослідниця робить висновки про рівноскладовість, силабіку, строфічність як визначальні ознаки західноукраїнських духовних пісень при

їх помітній тематично-сюжетній близькості до центрально- і східноукраїнських [10, 173; 3, 58]. Однак прикладів із Галичини лише на сторінках друкованих видань набереться достатньо (можна насамперед згадати варіанти “Лазаря” зі збірника Я. Головацького, записані якраз від галицьких лірників [26, 263–271], що своїми виразними ознаками думового стилю привернули увагу П. Житецького [14, 160–161]), щоб допустити деякі сумніви в такій репертуарно-територіальній залежності й шукати ще інші докази “зв’язку галицько-карпатського лірництва з подільським, волинським і лівобережним, котрий існував не лише на рівні переймання усно-статутних звичаєвих норм і принципів міжкорпоративної організації, але й на рівні репертуарно- і виконавсько-стильових спільностей та запозичень” [30, 123].

Близькість духовної пісні й ліро-епосу своєрідно виявляється в пародіюванні. Але якщо пародіювання думових текстів обговорювалося вже в низці фольклористичних розвідок [1; 12; 25; 15], то в народному сприйнятті духовних творів зазначено хіба короткими ремарками з приводу публікації в “Етнографічному віснику” 1927 р. двох “Калинівських” пісень-пародій [23, 77–78]. Обидві виникли на Житомирщині, їх записала сімнадцятилітня Віра Руда в Ходорковій й Скочищі, доповнивши свої записи важливими коментарями, які допомагають зрозуміти деталі змісту [23, 78]. Пародійні варіанти, зберігаючи форму, стиль, національний колорит своїх першозразків, містять, певна річ, чимало “нових” мотивів, невластивих для поважних духовних пісень. Попри все цінність їх захована ще й у тому, що передають відомості, цікаві з історичного погляду: скажімо, про “колоток” – дуже популярну на той час паломницьку їжу, приготовану з гороху, або “псевда” місцевих розбійників – “Вовка” й “Лиса”, від котрих прочани “утікали”, а також назви сіл, через які пролягав їхній шлях, не кажучи вже про деякі навіть політичні штрихи. Пісня “Ой, щаслива та путь” з Ходоркова має лише початок від свого першозразка, далі сюжет розгортається цілком самостійно. Вельми майстерний спосіб пародіювання виявлено у творі “Яка в Бога привелика сила...” зі Скочища, що виник на основі псалми про св. Олексія – її прикметні фрагменти добре впізнаються в цілому тексті. Треба визнати гумористичний талант авторів цих “шедеврів”, як і те, що вони не внесли сюди ані тіні богозневаги. Василь Кравченко, друкуючи їх, додав таку примітку: “Що-до “перекручених псалмів” <...>, то, на нашу думку, тут цікаво ось що: місцевість, де обидва ті варіанти виникли <...>, позначається тим, що там сільська людність досить здібна на те, щоб поглузувати одні з одних. А причиною тому є те, що там скупчено багато цукроварень (бурякових плантацій) та гуралень. Перекручений текст “Олексія” склала особа, якій до найменших тонкощів знайомі всі гуральницькі деталі, – як це видно з самого тексту перекрученої “псалми” [23, 72]. Павло Попов назвав опубліковані варіанти “матеріалом особливо інтересним”, що вказує “ще один і дуже цікавий” прийом українського фольклору “Калинівського” циклу – “народнього гумору й пародії” [27, 30].

Отже, духовна пісня української усної традиції – численна група поетично-музичних творів, об’єднаних насамперед християнською тематикою, здатних набувати особливого духовного сенсу в житті віруючої людини, виконувати важливе призначення задоволення її душевних релігійних потреб. Ці пісні, не приурочені певному обряду, часу, okazji, сприймаються як необрядові. Епізодична, локальна прив’язаність окремих текстів до обряду відразу ж виявляє і їх поліфункціональність: можна зауважити один і той самий твір і в різних обрядах, і в репертуарі професійних співців, а також помітити ще інші його функції. Суттєвим для диференціації явища духовної пісні у фольклорному середовищі є факт виокремлення цієї групи творів і сприйняття її як цілісності

з боку самих носіїв традиції ще понині, існування спеціальних народних понять на її означення (“Божі пісні”, “псалми”). Попри те цей великий пласт народного репертуару розпадається на дві підгрупи: пісні книжні фольклоризовані й пісні фольклорного походження. Отже, явище духовної пісні в українській усній традиції вирізняється значним багатством, широтою, різноманітністю текстів за характером, часом виникнення, природою, формою, стилем, жанровими ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Возняк М.* Із збірника Кондрацького кінця XVII в. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том СXLVI. – Львів: З друкарні НТШ, 1927. – С. 155–179.
2. Галицько-руські народні пісні з мельодіями, зібрав у селі Ходовичах др. *Іван Колесса* // Етнографічний збірник. Т. XI. – Львів: З друкарні НТШ, 1902. – С. V–XIX, XXXIII–XXXVI, 1–303.
3. *Грица С.* Думи в синтезі слова, музики та виконавства // Українські народні думи: У п’яти томах. Том перший. – Київ: Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – С. 33–118.
4. *Грица С.* Мелос української народної епіки. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 344 с.
5. *Грица С.* Мелос української народної епіки. – Київ: “Наукова думка”, 1979. – 248 с.
6. *Грица С.* Псалми в репертуарі кобзаря (До 95-річчя від дня народження Георгія Ткаченка) // Народна творчість та етнографія. 1993, № 4. – С. 42–47.
7. *Грица С.* Трансмсія фольклорної традиції. – Київ – Тернопіль: “Астон”, 2002. – 236 с.
8. *Грица С.* Украинская песенная эпика. – Москва: “Советский композитор”, 1990. – 263 с.
9. *Грица С.* Українська фольклористика XIX – початку XX століття і музичний фольклор. – Київ – Тернопіль: “Астон”, 2007. – 152 с.
10. *Грица С.* Фольклор у просторі та часі. – Тернопіль: “Астон”, 2000. – 228 с.
11. *Грушевська К.* До соціології старцівства // Первісне громадянство та його пережитки в Україні. Випуск 3. – Київ: “Державне видавництво України”, 1926. – С. 125–131.
12. *Грушевська К.* На бічних стежках кобзарського епосу // Первісне громадянство та його пережитки в Україні. Випуск 2. – Київ: “Київ – Друк”, 1929. – С. 13–50.
13. *Грушевський М.* Історія української літератури: В 6 томах 9 книгах. Том IV. Книга 2. – Київ: “Либідь”, 1994. – 320 с.
14. *Житецький П.* Мисли о народныхъ малорусскихъ думахъ. – Київ: Типографія Г.Т.Корчакъ-Новицького, 1893. – IV+249 с.
15. *Коваль-Фучило І.* Українські народні думи: феномен пародіювання // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 6. – С. 94–98.
16. [*Колесса Філарет*]. Др. Іван Колесса // Етнографічний збірник. Т. XI. – У Львові: З друкарні НТШ, 1902. – С. XXVII–XXXI.
17. *Колесса Ф.* Мелодії українських народних дум. – Київ: “Наукова думка”, 1969. – 600 с.
18. *Колесса Ф.* Музикознавчі праці. – Київ: “Наукова думка”, 1970. – 592 с.
19. *Колесса Ф.* Мелодії українських народніх дум. Серія I // Матеріали до української етнології. Том XIII. – У Львові: З друкарні НТШ, 1910. – LXXXVIII+178+20 с.
20. *Колесса Ф.* Мелодії українських народніх дум. Серія II // Матеріали до української етнології. Том XIV. – У Львові: З друкарні НТШ, 1913. – XXXVI+195+43 с.
21. *Колесса Ф.* Ритміка українських народних пісень // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том LXIX. – Львів: З друкарні НТШ, 1906. – С. 7–30. Том LXXI. – Львів: З друкарні НТШ, 1906. – С. 44–95. Том LXXII. – Львів: З друкарні НТШ, 1906. – С. 80–111. Том LXXIII. – Львів: З друкарні НТШ, 1906. – С. 65–118. Том LXXIV. – Львів: З друкарні НТШ, 1906. – С. 33–68. Том LXXVI. – Львів: З друкарні НТШ, 1907. – С. 64–116.
22. *Колесса Ф.* Українські народні думи у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том СXXX. – Львів: З друкарні НТШ, 1920. – С. 1–18. Том СXXXI. – Львів: З друкарні НТШ, 1921. – С. 1–63. Том СXXXII. – Львів: З друкарні НТШ, 1922. – С. 1–64.
23. *Кравченко В.* “Псалми”, що в 1923 – 24 рр. співали прочани підчас подорожувань до різних Чудес // Етнографічний вісник. Кн. 4. – У Києві: З друкарні Української Академії Наук, 1927. – С. 71–78.
24. Лири и ийи мотивы. Зібравъ въ Кыйивщини *П. Демущьскій*. – Кыйивъ: Нотопечатня и друкарня И. И. Чоколова, 1903. – 58 с.
25. *Мишанич С.* Один із підрозділів українських народних дум // Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Том ССXXXIII. – Львів: Видавництво НТШ, 1992. – С. 11–32.
26. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя *Я. Головацкимъ*. Часть III. Разночтенія и дополненія. Отдѣленіе I. Думы и думки. – Москва: Въ Университетской типографіи, 1878. – 523 с.
27. *Полюв П.* До текстів т. зв. “Калинівських” пісень // Етнографічний вісник. Кн. 4. – У Києві: З друкарні Української Академії Наук, 1927. – С. 8–30.

28. Сироїд О. Проблематика студій над “Самарянкою” // Міфологія і фольклор. – 2013. – №1. – С. 39–55.
29. Сумцовъ Н. Замѣтки о малорусскихъ думахъ и духовныхъ виршахъ // Этнографическое обозрѣніе. – 1895. – №1. – С. 79–107.
30. Хай М. Микола Будник і кобзарство. – Львів: “Астролябія”, 2015. – 320 с.
31. Щепотьєвъ В. Главныя темы религіознаго пѣсеннаго творчества украинскаго народа въ христіанскій періодъ // Труды Полтавской парафіяльной ученой архивной коммисіи. Выпускъ седьмой. – Полтава: Электр. тип. Г.И.Маркевича, 1910. – С. 1–45.
32. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Tom 56. Ruś Czerwona, część I. – Wrocław – Poznań: Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1976. – S. LXXXI+445.
33. Kotula F. Znaki przeszłości. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1976. – S. 514.
34. Mioduszewski M. M. Премова // Śпiewnik kościelny czyli Pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościółów парафіяльных przez X. M.M.Mioduszewskiego zgom. XX. Miss. zebrane. – Kraków: W Drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1838. – S. 3–6.
35. Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach, powiecie Stryjskim opisał Jan Kolessa // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. Tom XIII. – W Krakowie: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1889. – S. 117–150.

REFERENCES

1. Vozniak, M. (1927). Iz zbirnyka Kondratskoho kintsia XVII v. In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, CXLVI*. (pp. 155–179). Lviv: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
2. Halytsko-ruski narodni pisni z melodyiamy, zibrav u seli Khodovychakh dr. Ivan Kolessa. (1902). In *Etnografichniy zbirnyk, XI*. (pp. V–XIX, XXXIII–XXXVI, 1–303). Lviv: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
3. Hrytsa, S. (2009). Dumy v syntezi slova, muzyky ta vykonavstva. In *Ukrainski narodni dumy*. (Vol. 1–5; Vol. 1). (pp. 33–118). Kyiv: Vydavnytstvo IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
4. Hrytsa, S. (2015). *Melos ukraïnskoi narodnoi epiky*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian]
5. Hrytsa, S. (1979). *Melos ukraïnskoi narodnoi epiky*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
6. Hrytsa, S. (1993). Psalmy v repertuari kobzaria (Do 95-richchia vid dnia narodzhennia Heorhii Tkachenka). *Narodna tvorcbist ta etnobrafiia*, 4, 42–47. [in Ukrainian]
7. Hrytsa, S. (2002). *Transmissiia folklornoi tradytsii*. Kyiv – Ternopil: Aston. [in Ukrainian]
8. Hrytsa, S. (1990). *Ukrainskaia piesiennaia epika*. Moskva: Sovietskii kompozitor. [in Russian]
9. Hrytsa, S. (2007). *Ukrainska folklorystyka XIX – pochatku XX stolittia i muzychnyi folklor*. Kyiv – Ternopil: Aston. [in Ukrainian]
10. Hrytsa, S. (2000). *Folklor u prostori ta chasi*. Ternopil: Aston. [in Ukrainian]
11. Hrushevska, K. (1926). Do sotsiologii startyvstva. In *Pervisne bromadianstvo ta yoho perezhytky na Ukraini*, 3. (pp. 125–131). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [in Ukrainian]
12. Hrushevska, K. (1929). Na bichnykh stezhkakh kobzarskoho eposu. In *Pervisne bromadianstvo ta yoho perezhytky na Ukraini*, 2. (pp. 13–50). Kyiv: Kyiv – Druk. [in Ukrainian]
13. Hrushevskiy, M. (1994). *Istoriia ukraïnskoi literatury*. (Vol. I–VI; Vol. IV/2). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
14. Zhytetskii, P. (1893). *Mysli o narodnykh malorusskikh dumakh*. Kiev: Tipografiia H.T.Korchak-Novitskaho. [in Russian]
15. Koval-Fuchylo, I. (2007). Ukrainski narodni dumy: fenomen parodiuvannia. *Narodna tvorcbist ta etnobrafiia*, 6, 94–98. [in Ukrainian]
16. [Kolessa, Filaret] (1902). Dr. Ivan Kolessa. In *Etnografichniy zbirnyk, XI*. (pp. XXVII–XXXI). U Lvovi: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
17. Kolessa, F. (1969). *Melodii ukraïnskykh narodnykh dum*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
18. Kolessa, F. (1970). *Muzykoznavchi pratsi*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
19. Kolessa, F. (1910). Melodii ukraïnskykh narodnykh dum. (Vol. I–II; Vol. I). In *Materiialy do ukraïnskoi etnologii, XIII*. (pp. I–LXXXVIII, 1–178, 1–20). U Lvovi: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
20. Kolessa, F. (1913). Melodii ukraïnskykh narodnykh dum. (Vol. I–II; Vol. II). In *Materiialy do ukraïnskoi etnologii, XIV*. (pp. I–XXXVI, 1–195, 1–43). U Lvovi: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
21. Kolessa, F. (1906 – 1907). Rytmyka ukraïnskykh narodnykh pisen. In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, LXIX* (pp. 7–30), *LXXI* (pp. 44–95), *LXXII* (pp. 80–111), *LXXIII* (pp. 65–118), *LXXIV* (pp. 33–68), *LXXVI* (pp. 64–116). Lviv: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
22. Kolessa, F. (1920 – 1922). Ukrainski narodni dumy u vidnosheniū do pisen, virshiv i pokhoronnykh holosin. In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, CXXX* (pp. 1–18), *CXXXI* (pp. 1–63), *CXXXII* (pp. 1–64). Lviv: Z drukarni NTSh. [in Ukrainian]
23. Kravchenko, V. (1927). “Psalmy”, shcho v 1923 – 24 rr. spivaly prochany pidchas podorozhuvan do riznykh Chudes. In *Etnografichniy visnyk*, 4. (pp. 71–78). U Kyivi: Z drukarni Ukrainskoi Akademii Nauk. [in Ukrainian]
24. *Lira i yii motivy. Zibrav v Kyivshchyni P. Demutskiyi*. (1903). Kyiv: Notopechatnia i drukarnia I. I. Chokolova. [in Ukrainian]

25. Myshanych, S. (1992). Odyń iz pidrozdiliv ukrainskykh narodnykh dum. In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka, CCXXIII*. (pp. 11–32). Lviv: Vydavnytstvo NTSh. [in Ukrainian]
26. *Narodnyia piesni Galitskoi i Ugorskoi Rusi, sobrannia Ya. F. Golovatskim*. (1878). (Vol. I-III; Vol. III/I). Moskva: V Universitietskoi tipografii. [in Russian]
27. Popov, P. (1927). Do tekstiv t. zv. “Kalynivskykh” pisen. In *Etnografichnyi visnyk*, 4. (pp. 8–30). U Kyivi: Z drukarni Ukrainkoi Akademii Nauk. [in Ukrainian]
28. Syroid, O. (2013). Problematyka studii nad “Samariankoiu”. *Mifolobii i folklor*, 1, 39–55. [in Ukrainian]
29. Sumtsov, N. (1895). Zamietki o malorusskikh dumakh i dukhovnykh virshakh. *Etnografichieskoie obozreniie*, 1, 79–107. [in Russian]
30. Khai, M. (2015). *Mykola Budnyk i kobzarstvo*. Lviv: Astroliabiia. [in Ukrainian]
31. Shchiepotiev, V. (1910). Glavnyia tiemy religioznaha piesiennaha tvorchiestva ukrainskaha naroda v khristianskii pieriod. In *Trudy Poltavskoi uchonoï arkhivnoi kommissii*, 7. (pp. 1–45). Poltava: Eliekt. tip. G.I.Markievicha. [in Russian]
32. Kolberg, O. (1976). *Dziela wszystkie*. (Vol. 1-86; Vol. 56). Wrocław – Poznań: Ludowa spółdzielnia wydawnicza. [in Polish]
33. Kotula, F. (1976). *Znaki przeszłości*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. [in Polish]
34. Mioduszewski, M. M. (1838). Przemowa. In *Śpiewnik kościelny czyli Pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafjalnych przez X. M.M.Mioduszewskiego zgom. XX. Miss. zebrane*. (pp. 3–6). Kraków: W Drukarni Stanisława Gieszkowskiego. [in Polish]
35. Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach, powiecie Stryjskim opisał Jan Kolessa. (1889). In *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, XIII*. (pp. 117–150). W Krakowie: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. [in Polish]

Отримано 21 серпня 2019 р.

М. Львів

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, культурного життя. Виходячи із принципів об’єктивності і плюралізму, редакція не вважає за обов’язкове поділяти всі погляди й положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінні вимоги до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, – достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; примітки розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати на електронному носії як текстовий файл без переносів у словах у редакторі Microsoft Word (шрифт Times New Roman, 14-й кегль, міжрядковий інтервал 1,5); можна надсилати електронною поштою: slovoichas@ukr.net.

Список використаної літератури в алфавітному порядку подається в кінці статті із зазначенням видавництва, року видання й загальної кількості сторінок; посилання розміщуються в тексті у квадратних дужках: [номер видання у списку, стор.].

До статті обов’язково додається ім’я і прізвище автора, анотація із ключовими словами українською (600–800 знаків) та англійською (1800 знаків) мовами, а також шифр УДК. Розширену англійську анотацію обов’язково продублювати українською (в окремому файлі).

Докладніше про оформлення матеріалів – на сайті:

il-journal.com